

VARGA ATTILA

Illúziók, tapasztalatok, tanulságok

*A romániai kisebbségpolitika
az európai uniós csatlakozás után*

Közel két évvel Románia európai uniós csatlakozása után jogos és indokolt a számvetés a helyzetelemzés, különösen a kisebbségpolitika lehetséges változásairól, a megváltozott feltétel- és lehetőségrendszerhez való alkalmazkodás szükségességéről.

Illúziómentes gondolatok az uniós csatlakozás tanulságairól

Az Európai Unió jelmondata: „Egység a sokféleségben”. Sok mindent elmond, és még többet eltakar ez az egyébként rokonszenves, vállalható és bizonyos értelemben találó kijelentés. Ellentmondásossága ellenére azért találó a jelszó, mert hiszen az elmúlt évtizedek, sikerek nagyobbik része éppen a lendületes, intézményi gazdasági, pénzügyi egységesülés folyamatáról szólt. Ez persze sohasem volt és ma sem lineáris, problémamentes folyamat, hanem mindig is tele volt megtorpanásokkal, korrekciókkal, kétségekkel.

Az idézett jelmondat a közös törekvést fejezi ki, miközben szembeül az európai realitással, s elindít egy mélyreható folyamatot. A valóság Európa sokszínűsége, a kultúrák, a nyelvek, a felekezetek, a civilizációk sokfélesége, egyidejű, együttes jelenléte. A folyamat az integráció, vagyis az a gazdasági, intézményi (strukturális és funkcionális), politikai, jogi egységesülés, amely révén Európa erős, versenyképes lehet, polgárai biztonságban és jólétben élhetnek.

A közös törekvés pedig arra irányul, hogy ez az integráció, ez az egység, a sokszínűség megőrzésével, e sokféle érték megtartásával és felhasználásával valósuljon meg. Nem könnyű feladat! Nem is megy mindig zökkenőmentesen. Gondoljunk az elvetélt alkotmányszerződésre vagy a jelenleg is vajúdó lisszaboni reformszerződésre, melynek feladata az államként működő, politikai Európa megteremtése, hatékonyabbá tétele.

Különösebb művelődéstörténeti elemzés nélkül is megállapítható, hogy az európai identitás kérdése, ennek léte vagy nemléte folyamatosan visszatérő, többnyire kétségeket és kevésbé bizonyosságot gerjesztő probléma. Tény, hogy az egységesülő Európában a tagállamok és állampolgárai számára a biztos fogódzó, különösen a sokszínűség nyomasztó járulékos következményeit megtapasztalva, továbbra is a nemzet. Az európai nemzetek a közösségi, esetenként az állami önmeghatározás alapjai maradtak. Ez egyben védekező mechanizmusként is működik, hiszen miközben a nagy és egységes Európa víziója bizonyos értelemben és formában valósággá vált, a keleti bővítés következményeként, történelmileg elveszettnek hitt kulturális térségek kerültek újra Európa térképére, a határok fokozatosan megszűnnek, civilizációk keverednek vagy éppen konfrontálódnak, paradox módon a nagy erőfeszítésekkel megkomponált európai identitás ismét jelentős mértékben elbizonytalanodott.

Ebben a helyzetben tehát a kézzelfogható önazonosságot igazoló tényező a nemzet, a regionális haza, az etnikai hovatartozás. Ezek biztonságában az európai horizont elhomályosul.¹ Az európai identitás pedig marad a jelenhez nem feltétlenül kapcsolódó kultúrtörténeti hagyomány, emlék, vagy egy jövőbe mutató terv, amelynek a tartalma nagyon változatosan, helyenként ellentmondásosan körvonalazódik. Mindez természetesen csupán szűk keresztmetszete az EU-csatlakozás által meghatározott változásoknak, hatásoknak, ugyanakkor a romániai magyarság számára különösen a kisebbségpolitika alakulása, alakítása, változása szempontjából rendkívül lényeges tényező.

Az uniós csatlakozás során és az azóta eltelt időszak tanulságainak sokaságából néhány kisebbségpolitikára vonatkozó elemet szeretnék kiemelni. A kisebbségi jogok vonatkozásában az Európai Uniónak nincs sem normatív szabályrendszere, sem koncepciója, sem elképzelése. Azzal az illúzióval le kellett számolnunk, hogy az ilyen irányú problémáinkat az unió megoldja vagy orvosolni tudja majd. Bizonyos értelemben eszközeink is leszűkültek, átalakultak, kivált abban az értelemben, hogy kisebbségi jogérvényesítés terén a nemzetközi panaszpolitika ma már nem igazán működik. Ugyanakkor részesei lettünk egy olyan uniós adminisztratív, igazságügyi mechanizmusnak, mely adott (korlátozott) esetekben akár hatékonyabb is lehet. Ezzel együtt megjelentek új lehetőségek, amelyekkel meg kell tanulnunk élni. Ilyen például a forrásokhoz való hozzáférés lehetősége konkrét tervek megvalósítására, a határ menti együttműködés felélénkülése, az önkormányzatok szerepének megnövekedése, a regionalizációs folyamatok elősegítése, ezekben való részvétel.

A román politikai közéletet, közállapotokat a csatlakozás nem civilizálta, nem konszolidálta és nem nyugtatta meg. Ellenkezőleg, az elmúlt időszak sorozatos

¹ Weidenfeld, Werner: Európa – identitás és stratégiai perspektíva. *Európai Szemle*, (2006) No. 1., 32–36.

politikai botrányoktól, konfliktusoktól, meddő feszültségektől volt terhes. Igaz persze, hogy ezért már nem a csatlakozás és nem az unió okolható. Az elszalasztott lehetőségek érzete jelenik meg sokakban, látva hogy a politikai összefogás helyett, mely felzárkóztathatná, fejlődési pályára állíthatná az országot, a politikai osztály és – ami még súlyosabb – az alapvető állami intézményrendszer egymásnak feszül. Belterjes, rendszerint haszontalan, értelmetlen diskurzusokban merülnek ki a politikai viták. Közben elvesznek a lehetőségek, a politika nem működik hatékonyan. A 2008-ban megtapasztalt pénzügyi világválság előjelei pedig elegendő figyelmeztetést jelenthettek volna. Mi pedig, a romániai társadalom egészével együtt itt állunk egy országban, melynek az államfője – kivételesen teljességgel megalapozottan – a demokráciadeficitről, demokráciafogyatkozásról kongathatja a vészharangot.

Összességében tehát a várakozások felülmúlták a lehetőségeket. A remények sok esetben illúziókká váltak. Másrészt még nem vagyunk annyira otthon, még nem mozgunk otthonosan az Európai Unióban, hogy ki tudjuk használni vagy akár csak fel tudjuk ismerni a rendelkezésre álló lehetőségeket.

A kisebbségvédelem alkotmányos kerete – a törvényhozó következtelensége

A rendszerváltás óta eltelt 18 év változó romániai kisebbségpolitikája megteremtette a kisebbségvédelem alkotmányos keretét.² Ez a kijelentés önmagában nem tartalmaz értékítéletet, hiszen ennek a kialakított rendszernek kétségtelenül vannak pozitív elemei, de súlyos fogyatékoságai és hiányosságai is. A 21. század eleji romániai kisebbségvédelem alkotmányos és törvényes keretének legfontosabb elemei a következők:

1. Románia elismeri a nemzeti kisebbségeket, illetve ezek egyéni jogait, pontosabban, a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek etnikai, nyelvi, kulturális, vallási önazonosságának, illetve ezen identitások megőrzésének, kifejezésének és fejlesztésének a jogát.

2. Az iskolarendszer keretében a kisebbségeknek joguk van egyrészt az anyanyelv elsajátításra, másrészt az anyanyelven való képzésre, valamennyi oktatási formában és szinten való részvételre.

3. Az oktatás minden szintje állami, magán- és felekezeti iskolákban történik.

4. Az alaptörvény elismeri a lelkiismereti szabadságot, a felekezetek szabadságát, valamint intézményi és működési autonómiáját.

²Bővebben: *Románia Alkotmánya*. Önkormányzati füzetek 4. Önkormányzati Menedzsmentért Alapítvány, Kolozsvár, 2003, valamint Varga Attila – Veress Emőd: *Román alkotmányjog*. Csík-szereda, 2007, Státus Kiadó.

5. Az igazságszolgáltatás hatóságai előtt a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek anyanyelvükön fejezhetik ki magukat, a helyi közigazgatási hatóságokkal való kapcsolatukban pedig szóban és írásban is használhatják anyanyelvüket.

6. A helyi közigazgatás alkotmányos alapja a helyi autonómia és a közszolgáltatások decentralizációja.

7. A nemzeti kisebbségeknek a pozitív diszkrimináció jegyében joguk van a parlamenti képviselőre.

8. Az anyanyelv használatának joga további, részletesebb szabályozásra kerül a helyi közigazgatásról szóló törvényben, mely a két- vagy többnyelvű helységnévtáblák használatának jogát, valamint a helyi önkormányzati és a helyi szinten működő állami hatóságok kétnyelvű elnevezését szabályozza.

9. Az igazságszolgáltatás megszervezéséről és működéséről szóló törvény részleteiben szabályozza az anyanyelvhasználat jogát.

10. Egyéb jogszabályok – például a rendőrségről szóló törvény – előírják, hogy azokban a közigazgatási egységekben, ahol a nemzeti kisebbségek részaránya legalább 20%, ott az adott kisebbség nyelvét értő és beszélő rendőröket kell alkalmazni. A KRESZ-ről alkotott jogszabály lehetővé teszi az anyanyelvi vizsgát az autósvezetői jogosítvány megszerzésére.

Ezek a szabályok alkotják a nemzeti kisebbségekre vonatkozó alkotmányos kereteket. Az ebből származtatott jogalkotás fő jellemzője, hogy elismeri a nemzeti kisebbségek létét, a törvényekben részletezett egyéni jogokat. Jóllehet egyes jogszabályok lényegük szerint kollektív jogokat fogalmazznak meg, a romániai kisebbségvédelem az egyéni jogok talaján áll. További jellemzője a romániai kisebbségi jogi szabályozásnak, hogy a kisebbségvédelmi rendszer meghatározó eleme az anyanyelvi jogok deklarálása. Intézményi vonatkozásban a nemzeti kisebbségek politikai és civil önszerveződésének biztosítása, politikai, parlamenti érdekképviselete, oktatási és kulturális intézmények létrehozásának, fenntartásának a joga.

Ugyanakkor a romániai kisebbségvédelmi rendszeren belül több ponton is kimutathatók a fogyatékoságok, ellentmondások, illetve a törvényhozó érzékelhető következetlensége. Ezek közül a következőket szeretném kiemelni:

1. Az állam, nemzetállamként való alkotmányos önmeghatározása, mintegy Damoklész kardjaként függ a kisebbségvédelem fölött. Igaz, hogy jelenleg sokat veszített jelentőségéből, időnként azonban előkerül, és a politikai fegyvertár kelléke lesz.

2. Az alaptörvény a nemzetállam alkotmányos tételét a megváltozhatatlan rendelkezések sorába utalja, vagyis semmilyen alkotmánymódosítás tárgyát nem képezheti. Ez azt jelenti, hogy lényegében új alkotmány elfogadása esetén van erre lehetőség.

3. A román nyelv hivatalos jellegének a kizárólagosságával relativizálni próbálják az anyanyelvi jogokat, illetve ezáltal akadályozni próbálják ennek gyakorlati alkalmazhatóságát.

4. A nyelvi jogok általános és gyakori problémája az, hogy a törvényhozó előírja a jogot, de az alkalmazhatósághoz az érvényesítéshez elengedhetetlen kötelezettségeket nem vagy hiányosan fogalmazza meg. Ezzel mintegy lehetőséget teremt a jogalkalmazó számára, hogy kibúvókat találjon a jog tiszteletben tartása alól. Ezt nevezem a törvényhozó (helyenként tudatos) mulasztásának, következetlenségének, hiszen egyrészt a jogot előírja, de bármely jog csak az alkalmazásához szükséges kötelezettség garanciarendszerével érvényesíthető.

5. Kimutatható a szakadék a létező jogszabályok és a hatóságok, köztisztviselők ellenállása között, hiszen ez utóbbiak mesterkéltnél, de sokszor nagyon találékony eszközökkel, módszerekkel akadályozzák a jogok érvényesíthetőségét.

6. Bár az Alkotmányban használt fogalmi kerettől nem teljesen idegen az autonómiakoncepció, továbbra is nagy a politikai ellenkezés a nemzeti közösségek számára biztosítandó kulturális és területi autonómiák vonatkozásában. Ez részben következetlenség, nagyjából azonban a nemzetállami beidegződésből adódó mentális reflex és emiatt nehezen leépíthető korlát, akadály a törvényhozási folyamatban.

Mindezekkel kapcsolatban összegzőképpen elmondható, a kisebbségpolitikai helyzet nem azt mutatja, hogy a pozitív normatív rendelkezések, a szabályozási hiányosságok, esetenkénti ellentmondások, valamint az alkalmazási nehézségek kölcsönösen kioltanák egymást, de fennáll annak veszélye, hogy negatív tendenciák erősödnek fel, amelyek akár az 1996–2008 közötti évek kisebbségpolitika eredményeit is veszélyeztethetik. A meglévő jogok megtartására, a támadások kivédésére ezért jelentős politikai erőt kell fordítani. Az uniós csatlakozás óta megváltozott helyzetben új utakat, új irányokat is meg kell nyitni, adott esetben célokat és eszközöket kell újrafogalmazni.

A kisebbségpolitika alkalmazkodásának követelménye

Az előzőekből is egyértelművé vált, hogy megváltozott és folyamatosan változó világunkban a kisebbségpolitikának is muszáj változnia: alkalmazkodnia kell az új helyzethez, egyben a folyamatok cselekvő részeseként kell alakítani a valóságot. Ez pedig azt jelenti, hogy az immáron hagyományosnak tekinthető revendikatív, sérelmi politikát fel kell váltani egy szélesebb körű, differenciáltabb, több lábon, több pilléren nyugvó, a társadalom különböző és szélesebb rétegeit is bevonó, szakszerűbb és remélhetőleg hatékonyabb kisebbségpolitikával.

Ennek a szemléletváltásnak a jelei már megmutatkoztak az RMDSZ 2008. évi választási programjában, akárcsak az elmúlt két évtized kormányzati, önkormányzati és törvényhozási szerepvállalásaiban is. Az alkalmazkodás, a helyzethez igazodó és helyzetteremtő politika és ennek látható eredményei azonban egy hosszabb folyamatban mutatkozhatnak meg.

Divatos szóval élve a kisebbségpolitika paradigmaváltás előtt áll, vagyis új alapokra, új szemléletre és gyakorlatra van szükség, a cselekvési stratégiát is ezek alapján kell újragondolni. Az egyik sarokköve ennek a változásnak, hogy a kisebbségpolitika egészét szakpolitikának, vagyis olyan szakterületnek kell fel-fogni, melyhez nem elég a jó szándék, a ráérzés, hanem csak alapos tudás, szakmai hozzáértés birtokában lehet hatékonyan és felelősen végezni.

A differenciálódás azt jelenti, hogy egyrészt a kisebbségpolitika egészén belül különböző részterületek (oktatás, kultúra, média, műemlékvédelem, önkormányzat stb.) vannak, amelyeket külön-külön is nagy szakértelemmel kell kezelni, másrészt pedig olyan új irányok jelentek meg, illetve voltak eddig háttérbe szorítva, melyeket, harmonikus egységben, jó hatékonysággal lehet kihasználni. Ez utóbbi jelenti az újdonságot, illetve azt a szemléletváltást, hogy nemcsak az egyik vagy másik – sokszor látszólag egymást kizáró – út, módszer lehet járható, hanem ezek együtt, egymást kiegészítve is működhetnek.

A több pilléren nyugvó kisebbségpolitika lehetséges elemei:

1. Az alkotmányos, közjogi keret, általában a jogrendszer alakítására, átalakítására irányuló politikai cselekvés. Ez az egyik legmeghatározóbb terület, amely erős parlamenti képviselő révén valósulhat meg, és kedvező feltételek mellett akár kormányzati részvételt is biztosíthat, ami igazából mérhetővé teszi a közönség számára ennek a politikának az eredményességét, hasznosságát.

2. Az autonómiatörekvések ésszerűsítése, ami azt jelenti, hogy az autonómiát a már-már mitikus magasságokból a hétköznapi igények valóságába kellene hozni, a mindennapok hasznos és igényelt közösségi cselekvésévé kell tenni. Ez pedig egyrészt további törvényhozási kezdeményezést tesz szükségessé, másrészt, előbbivel egyidejűleg, a törvényhozáson kívül, de a létező törvényes lehetőségek jobb, eredményesebb, ésszerűbb kihasználásával autonómiaállapotot megteremtését követeli meg. A politikai érdekképviselő és a szervezett civil társadalom együttműködése eredményeként ki kell alakítani az autonómia szervezeti és működési kereteit.

3. A regionalizációs folyamatok ösztönzése, kezdeményezése. Az Európai Unió alapvetően nem az államok, hanem a régiók Európája, és ez a felismerés – sok helyen már megélt valóság – olyan lehetőségeket kínál a magyar közösség számára, melynek keretében erősödhet, fejlődhet magyar önazonossága, de egyben sajátos, szűkebb szülőföldjéhez kötődő identitása is, melyet országhatárok sem korlátozhatnak. Ez a kistérségi fejlődés és fejlesztés lehet igazán célszerű és hatékony, arról nem is szólva, hogy ez az, amit az EU is támogat.

4. Települési, önkormányzati stratégiák kidolgozása közép és hosszú távra. Ezen a területen sincsenek még a létező törvényes lehetőségek maradéktalanul kihasználva. Pedig az EU itt is új perspektívákat tár az önkormányzatok elé, amelyekkel, ha időben eszmélnek, jelentős fejlesztést érhetnek el, és a közösségek életminőségét jelentősen javíthatják.

5. A határ menti együttműködési kapcsolatok kiszélesítése, mélyítése, szintén új és jól hasznosítható távlatokat nyit, forrásokat, forrásokhoz való hozzáférést jelenthet.

6. A szervezett civil társadalom közéleti aktivitásának fokozódása, részvétele, bevonása a döntésekbe, amivel megnőhet a felelőssége a közösséget érintő tervek megvalósításában.

Mindezek mintegy programatikusan célként fogalmazódnak meg: az általánoságok szintjén eddig megjelentek már a korábbi és a jelenlegi kisebbségpolitikai törekvések célmeghatározásaiban. Ugyanakkor szükség lenne arra, hogy már a közeljövőben is súlypontoszni lehessen ezeket a célkitűzéseket, miközben prioritásokat és a lehetőségek kiegyensúlyozott egységét kell megteremteni a politikai cselekvés különböző szintjein. Másrészt pedig bizonyos célok tartalmi és módszertani megközelítésében megfelelő változtatások szükségesek.

Ezeknek a stratégiai elemeknek természetesen igazodniuk kell az erdélyi, romániai magyar közösség régióként is eltérő életkörülményeihez, figyelembe véve a tömbben (az egyes régiókban többségben) élő, illetve a már nem tömbben, de még nem is szórványban, a többségi román lakossághoz viszonyítva fele-fele arányban és a tulajdonképpeni szórványban élő magyarság egymáshoz viszonyítva is eltérő helyzetét. Ez a leegyszerűsített romániai magyar helyzetkép nem tükrözheti azt, hogy akár még bizonyos hagyományosan magyar dominanciájúnak tekinthető térségeken belül is léteznek olyan eltérések, különbözőségek, amely a differenciált politikai cselekvést teszik indokolttá.

Autonómiáról másként

A kisebbségpolitika szempontjából alapvető és meghatározó célkitűzés, amelyben szükségesek a tartalmi, a formai, a politikai-eszközbeli és talán még retorikai változások is, az éppen az autonómia-törekvések újragondolása. A Kárpát-medencei magyarság eltérő geopolitikai léthelyzetei ellenére különösen a politikai programok valamiféle közös nevezője a közösségi autonómia eltérő formáinak a kialakítása.³

³ A Kárpát-medencei kisebbségi magyarság egy része számára a jövőkép különböző és eltérő módon az egységesülő Európában körvonalazódik, másik része számára ez távoli lehetőségként jelenik meg, vagy éppenséggel nem is számolnak ezzel a lehetőséggel. Mindez formálisan három léthelyzetet teremt: Magyarország, Románia (Erdély), Szlovákia, (Felvidék), Szlovénia az unióon belül; Horvátország vagy még inkább Szerbia (Vajdaság) az uniós csatlakozásra várva, s végül Ukrajna (Kárpátalja) hosszabb távon az unió keleti szomszédságában. Természetesen a valóságban sokkal többféleképpen és árnyaltabban megmutatkozó életkörülményekről, lehetőségekről, EU-viszonyulásról, politikai feltételekről, törekvésekről, célkitűzésekről és fejlődési perspektíváról van szó.

Az erre vonatkozó konkrét politikai elképzelések, az ezt megfogalmazó jogszabályok vagy jogszabálytervezetek rendkívül változatos formában jelennek meg, ami természetes is lehetne, ugyanakkor az tapasztalható, hogy az ezekkel kapcsolatos elméleti tudás is meglehetősen eltérő. Kétségtelen, hogy nem alakult ki egységes fogalomhasználat az autonómiával kapcsolatosan, ami lehet, hogy politikailag nem feltétlenül szükséges, de szakmailag indokolt lehet.

Bizonyára hasznos volna ezt a kérdést is a kisebbségi szakpolitika területére utalni, de legalább szakértői szinten olyan fogalmi konstrukciót kialakítani, mely a terminológia szintjén valamiféle minimális kritériumot képes megfogalmazni. A másik követelmény, hogy lehetséges ezeket a törekvéseket olyan módon korszerűsíteni, hogy ne a nemzetállami logika mentén, azzal szemben kifejtett ellenhatásként jelenjenek meg, mintegy reprodukálva esetenként a nemzetállami kellekeket a romániai magyar kisebbségi viszonyokra.

Amennyiben a különböző magyar közösségek autonómiatörekvéseit vetnénk össze, azt tapasztalhatjuk, hogy ezek mind tartalmukban, mind formájukban, illetve a megvalósítás taktikai és stratégiai vonatkozásaiban – egyébként természetes módon – nagy eltéréseket mutatnak.

Az autonómiaformák bevezetésének, megvalósításának kezdeményezése az RMDSZ részéről, a romániai kormányzati pozíciók ellenére eredménytelennek bizonyult. A sorozatos sikertelenségek, eredménytelenségek dacára az autonómiaformák törvénybe iktatása megmaradt vállalt politikai célként és politikai programként, ugyanakkor gyakran irracionális dimenziókat öltött, illetve esetenként már-már mitikus célként lebegett és lebeg ma is egyesek szeme előtt. Értelemszerűen az autonómia politikai programja, az autonómiaállapot megvalósítása egyre kevésbé jelenik meg a konkrét cselekvések és a megvalósítható programok realitásában.

A helyzetek különbözőségét jól jelzi, hogy az autonómia kapcsán nem mindig sikerült túllépni az egyoldalú politikai retorika szintjén. A politikai többség és kisebbség közötti párbeszéd meddő vitatémájává vált. Ez a vita, ha nem is az igényelt autonómiaformát, de az autonómiaállapothoz közelítő területek, elsősorban nyelvi jogok szabályozását, törvényi becikkelyezését eredményezte. Fontos felismerések születtek meg a realiztikus és utópikus tervezetek szembesítésekor, és a megvalósíthatóknak tekinthető tervezetek nyomán a közösségi autonómia igénye, intézményi megalapozása, előkészítése is konkretizálódott.

A nemzeti kisebbségek törvényileg rögzített öngazgatása, autonómiája erősítheti a modern demokratikus államok problémamegoldó képességét, anélkül hogy újabb nemzeti konfliktusokat gerjesztene. Ezen állításnak az igazsága elsősorban a kisebbségi autonómiáknak helyet adó államok demokratikus jellegén, az autonómiák működőképességén mérhető le. Az autonómiamegoldásoknak ez a hozadéka aligha érvényesülhet olyan államban, mely hivatalosan vállaltan demokráciadeficittel küszködik.

Az EU-csatlakozás következtében megkerülhetlenné válik a döntéshozatal alacsonyabb szintre telepítése, ami a szubszidiaritás elvének gyakorlatba való átültetését teszi szükségessé. Mindez a regionalizmus folyamatának a felerősödéséhez vezet, és ha ez párhuzamosan zajlik a közigazgatás decentralizációjával, megfelelő keretet biztosíthat a területi autonómia feltételeinek a megteremtéséhez.⁴

Fontos tanulsága lehet az autonómiáról zajló magyar–magyar belső, illetve magyar–román vitáknak, hogy ez alapvetően nem az egyoldalú politikai kinyilatkoztatások körébe tartozó cselekvés. Általánosságban és alapvetően kijelenthető, hogy az autonómiatörekvések, illetve ezeknek az elutasítása vagy elfogadása civilizációs kérdés, s mint ilyen a politikai kultúra, a többség és kisebbség politikai kultúrájának, a hatalomgyakorlás hatékony megszervezésének a képességével függ össze. Vagyis az együttműködés, a partnerség képessége a közösségen belül éppúgy fontos, mint a többségi-kisebbségi viszonylatban. Emellett bizonyos gazdasági fejlettségi szint megteremtésére is szükség van, hiszen az önkormányzati rendszer működtetéséhez gazdasági feltételeket is biztosítani kell.

Valószínűleg sokakat irritálhat az a megállapítás, hogy elmaradott viszonyokra, szegénységre nem lehet hatékony autonómiát telepíteni, de azt sem gondolom, hogy előbb a gazdasági gyarapodást kell megteremteni, és csak utána jöhet az autonómia. Valószínűleg egyidejűleg kell ezeknek a céloknak a megvalósításán munkálkodni.

Az alapvető kérdés és egyben kihívás, hogy sikerül-e az autonómiát a politikai programok néhol utópikus magasságából a hétköznapi világába hozni, mert az bizonyos – szociológiai felmérések is alátámasztják ezt –, hogy jelenleg nincsen jelen az emberek napi preferenciáiban. Lehetséges-e tehát az autonómiát mitikus célból, a hétköznapi hasznos igényelt közösségi cselekvésévé tenni?

Ennek megvalósítása céljából alapvetően két dolgot lehet tenni mintegy egyidejűleg, nem pedig egymást kizáró alternatívaként. További törvénykezdeményezéseket kell megfogalmazni, benyújtani, érdemi vitára kell ösztönözni a romániai politikai osztályt, hogy olyan jogszabályokat dolgozzanak ki és emeljenek törvényerőre, melyek közelebb vihetnek az autonómiaállapotokhoz. Az erdélyi magyar közösség keretei között pedig arra lesz szükség, hogy a politikai érdekképviselő, a civil társadalom közösen, egymással együttműködve alakítsa ki a jelenleg létező jogszabályi keretek és korlátok között az autonómiaformák kezdetleges intézményes és funkcionális kereteit. Ismeretes, hogy a romániai törvényhozásban a kulturális autonómia létrehozásáról szóló törvénytervezet parlamenti vitája nem vezetett eredményre. Az új törvényhozásban újra meg kell

⁴Kántor Zoltán: Autonómia, önkormányzatiság és a kisebbségi magyar közösségépítés. *Magyar Kisebbség* (2006) No. 3–4., 67.

kísérelni az autonómiaformákról szóló jogszabálytervezet elkészítését és betervezését.

Úgy vélem, hogy a jelen és a következő időszakban sem tapasztalható majd lényeges változás a többségi magatartásban, ezért a kitűzött célok elérése érdekében a jogos követeléseket újra kell fogalmazni, illetve a legitim céloknak megfelelő más törvényhozási vagy azon kívüli törvényes eszközöket kell igénybe venni. Ilyen lehet egy olyan törvénykezdeményezés, mely általános kerettörvény lenne az autonómiáról. Ez a kerettörvény az autonómia fogalmát, kritériumait írhatná le, ami jogalapot biztosíthat a konkrét autonómiaformák létrehozására. Még mielőtt bárki is visszalépést vélne felfedezni ebben a javaslatban, szeretném hangsúlyozni, hogy valójában olyan reálpolitikai kezdeményezésre gondolok, amelynek talán nagyobb esélye volna az elfogadásra a román parlamentben.

A törvényhozás szintjén, ha lehetőség nyílik az Alkotmány módosítására, akkor meg kell kísérelni például a nemzetállam fogalmának a törlését, az autonómiaformák alkotmányos elismertetését, a kisebbségi alapjogok körének bővítését, különösen a létező jogok érvényesítéséhez szükséges kötelezettségek garanciális jellegű pontos megfogalmazását. A fogalomhasználat vonatkozásában fontos az autonómiaformák elvi alapjaként a szubszidiaritást mint alkotmányos elvet elfogadtatni, vagy a kölcsönös kétnyelvűség fogalmát használni, mely jogilag intézményesíti a kétnyelvűséget. Az anyanyelv használatának, az anyanyelvi jogok érvényesítésének lehetősége és ez által akár a magyar és a többi kisebbségi nyelv (regionális) jogi státusának az elismertetése aligha hagyható ki mint közbülső lépcsőfok a közösségi jogok rendszerszerű kiépítésénél.

Összefoglalás helyett

Az EU-csatlakozást követően a kisebbségpolitikában bizonyos paradigmaváltásra van szükség. Kétségtelenné vált, hogy a korábbi gyakorlat átértékelése és az új cselekvési lehetőségek kihasználása elkerülhetetlen.⁵ Összefoglalva a fentebb leírtakat, a következő hét pontban látom a paradigmaváltás egyes elemeit. Többretegű, többszintű cselekvések összehangolásával lehet hatékony kisebbségi politikát folytatni. Az EU intézményrendszere által kínált programokban külön vagy együtt Magyarországgal, Szlovákiával közös részvétel, az EU által fontosnak minősített értékek – szubszidiaritás, diszkrimináció tilalma, kulturális és nyelvi sokszínűség védelme, szomszédsági kapcsolatok – mentén szorgalmazni és kialakítani olyan politikákat, mely egyben a kisebbségvédelmet is szolgálja.⁶

⁵ A paradigmaváltás szükségességéről, hozzászólások a határon túli magyar pártok elnökeinek találkozóján. Lásd *Ezredforduló* (2008) No. 2., 18–27.

⁶ A nemzeti azonosságtudat megújításának és fejlesztésének feltételei, intézményrendszere, Ajánlások. *Magyar Kisebbség* (2006) No. 3–4., 206–207.

A politikai, jogi, törvényhozási cselekvés nem kizárólagos lehetősége a kisebbségpolitikának, következésképpen ezeket megtartva és ezekkel egyenrangúan kezelve kell egyéb – főként civil társadalmi, civil szervezeti – eszközöket, cselekvési programokat a kisebbségpolitika részévé tenni. Ugyanakkor a politikai, jogalkotói tevékenység hangsúlyosan jelenik meg a helyi, regionális, országos, valamint EU-intézményrendszer, elsősorban az Európai Parlament szintjén. A kisebbségpolitika kiemelten interdiszciplináris jellegűvé vált, szakpolitikák összességéként jelenik meg, ami lehetőséget teremt a közös kutatási és cselekvési tér kialakítására, ami tervezhetővé teheti a kisebbségi társadalom intézményrendszerét és ennek működését. Az önkormányzatok változatos formákban és eszközrendszerrel lehetnek részesei, aktív szereplői a kisebbségpolitikának. A helyi autonómia elmélyítésében éppúgy pótolhatatlanul fontos szerepük van, mint a határ menti együttműködésben vagy akár a kistérségi fejlesztési programokban, az önkormányzati társulások létrehozásában. Az autonómia különböző formáinak szorgalmazása elképzelhetetlen a regionalizációs folyamatok kezdeményezése, bátorítása és sikere nélkül.

Mindezek a tényezők, alternatívák és lehetőségek, miközben korántsem a lehetőségek teljes körét jelentik, az új helyzethez igazodó kisebbségpolitikai stratégia fontos pillérei lehetnek. Uniós polgárokként és közösségként egyaránt le kell tehát számolnunk az EU-hoz kötődő illúziókkal, különösen ami a Nyugat segítő, „megváltó” szerepét illeti. Ugyanakkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az egyes kisebbségi közösségek cselekvési tere megnőtt.